

AVANGARDA I VOJVODINA

kasnije postao prvi veliki urednik, teoretičar i organizator, jednom rečju vođa, još polovinom dvadesetih godina objavljivao da ne postoji i da ne treba da postoji jugoslovenska mađarska književnost.

Ono što je na početne diskusije i na daljnji razvoj jugoslovenske mađarske književnosti značajno uticalo jeste činjenica da je u ovaj kraj emigrirao veliki broj pisaca i novinara Srpsko-mađarske baranjske republike. Ova transfuzija je, dakle, još u prvim godinama rađanja afirmisala svest revolucionarnog duha i klasne borbe. I ono što je veoma značajno: ovi emigranti su sa sobom doneli internacionalni karakter avangardnih stremljenja. Neosporno je da su sve ovo veoma značajne komponente jugoslovenske mađarske književnosti na koje ona može da bude jako ponosna. Internacionalna stremljenja avangarde su se kasnije, doduše, transformirala: pisci koji su živeli pod ovim podnebljem nastojali su da usaglase svoje evropsko držanje sa ovdašnjom suadinom, ali je veoma značajno što je i pored ovakvih konstituisanja i promena avangardni karakter bio prisutan za vreme godina rađanja i što je kasnije odigrao značajnu ulogu. Tvrdnja da manjinska književnost obavezno predstavlja toplu leju provincijalnih i konzervativnih nastojanja predstavlja, dakle, neku vrstu legende. Ona predstavlja legendu čak i onda ako je u često slučajeva istinita. Vojvodanski model (ali se takav model već više puta i ranije sretao u mađarskim književnostima van Mađarske) dokazuje da književnost malih zajednica često uspeva da se optimalno uzdigne iznad visine svoje situacije, a samim tim organski uključuje u pionirske duhovne poduhvate. Tu našu konstataciju potvrđuju, između ostalog, i sledeći redovi Imre Borijsa: „Avangardni pokreti koji su nastupali i delovali u Vojvodini doneli su najznačajnije rezultate i pojave u našoj književnosti u periodu između dva svetska rata, i uz taj pokret se naime vezuje i konstituisanje vojvodanske mađarske književnosti.” Ovoj konstataciji možemo dodati još i to što je u Borijevju istoriji književnosti doduše implicitno prisutno, da avangardni karakter ne srećemo samo u vreme konstituisanja, već i u eposi stvaranja vrednosti. A to i nije izolovana pojava i nije samo vojvodanska: ova konstatacija se uglavnom odnosi i na svetsku književnost našeg veka; stvaranje novih vrednosti, novi estetski kriterijumi veoma čvrsto se vezuju za avangardna nastojanja. Ovu činjenicu mogao je da akceptira samo jedan deo naše književne kritike, naša prva istorija književnosti po svoj prilici doprinosi one svetle vrhove naše predratne književnosti koji predstavljaju rezultat avangardnih strujanja, koji su delimično zahvaljujući tome preskočili ograde date situacije, a sudbina ovdašnjeg bitisanja ovde je dobila takvu umetničku definiciju da dela napred navedenih pisaca nisu prevazišla samo dato vreme, već i jedno dato mesto. Avangardizam i Vojvodina: najlepši primer odnosa dva gore navedena poima predstavljaju upravo dela napred navedenih pisaca. Bori, mada to u svojoj istoriji književnosti nije kategorički

Ako želimo da budemo tačni, tada možemo konstatovati da istorija jugoslovenske mađarske književnosti počinje 1920. godine. Ovakva preciznost ne predstavlja nikakvo cepidlačenje. Dve godine posle prvog svetskog rata bile su dovoljne za to da i pod ovim podnebljem počne razvoj duhovnog i književnog života, da se postavi pitanje suštine, razvoja i autonomije ovdašnjeg duhovnog života. Jugoslovenska mađarska književnost ima pedeset godina, njena je istorija, međutim, napisana tek 1968. godine. Ali toliko vremena nije se čekalo samo na pisanje istorije književnosti, već i na stvaranje osnovnih nužnih uslova za stvaranje takvog dela. Na taj način je onaj koji se prihvatio pisanja jedne ovakve istorije književnosti mnogo bolje mogao osetiti delo čeličnih zuba vremena, nego da je proučavao prošlost od pre nekoliko vekova drugih književnosti. Imre Bori, autor prve istorije književnosti imao je, dakle, dvostruko težak zadatak: morao je da definiše osnovne poglede istorije jugoslovenske mađarske književnosti, morao je da formira specifične, ovoj istoriji književnosti odgovarajuće estetske kriterijume, morao je, dakle, da u svakom pogledu obavi pionirski posao, a istovremeno je morao da istražuje i osnovne biobibliografske podatke, morao je da sistematizuje materiju, da rezimiraju životno delo pojedinih pisaca, što je bilo izuzetno teško, jer su skoro za sve njih nedostajali parcijalni kritički ogledi. Morao je, dakle, da nadoknadi propuste čitavih generacija i ako se nije mogao prihvatiti pisanja „potpune” i „podrobne” istorije mađarske književnosti u Jugoslaviji, njegov rad ipak možemo smatrati epohalnim delom, jer je uspeo da da sintezu prošlosti i jer mu je pošlo za rukom da obuhvati najvažnije suštinske elemente i pravce razvoja. Upravo zbog toga bilo bi potpuno suvišno da knjigu vrednujemo merilom potpunosti, odnosno da njenu vrednost merimo time koliko je važnih ili manje važnih imena iz nje izostalo.

Ako tragamo za osnovnim koncepcijama knjige Imre Borijsa, možemo konstatovati da je jedan od najvažnijih autorovih ciljeva bio da dokaže suštinu autonomije mađarske književnosti u Jugoslaviji, da sve autore i pojave istražuje u tim okvirima. To je osovina njegovih načelnih istraživanja i iz nje proizilaze ona merila s kojima je mogao vrednovati pojedine epohe ili pravce razvoja. A ta nas osovina upozorava i na to da jugoslovenska mađarska književnost već raspolaže s jednom određenom istorijskom prošlošću i da je jedna od ideja vodilja ove prošlosti „specifična struktura.” To je tim pre očiglednije jer je jugoslovenska mađarska književnost još u trenucima svog „rađanja”, ako ne i u čistoj formi, ali ipak sasvim određeno nosila u sebi autonomne karakteristike. Već u prvim trenucima njenog postojanja pojavilo se osnovno pitanje: da li je u slučaju vojvodanske mađarske književnosti reč o književnosti koja se razvija među specifičnim uslovima, ili o jednoj književnosti koja, apsorbujući specifične uslove, aktivno izgrađuje svoju autonomnu duhovnost. Da li je reč o pasivnoj duhovnosti koja predstavlja mehanički proizvod datih uslova, ili o aktivnoj, koja je u specifičnim uslovima proizvela takve snage koje su formirale jednu samozakonitu topografiju. To se pitanje u veoma oštroj formi postavilo već početkom dvadesetih godina. Ovdašnji uglednici pisci koji su priznanje za svoj književni rad za sebe stekli još u Pešti smatrali su, neposredno posle prvog svetskog rata, prirodnim da vojvodanska mađarska književnost nasuprot tradicionalnom peštanskom centru može da prihvati samo ulogu provincije, palanke. Mladi pisci su, nasuprot tome, a naročito oni pisci koji su pripadali avangardnim pokretima, ne osećajući neposrednu privlačnost peštanskog centra, insistirali na specifičnom položaju i nastojali da definišu program svoje duhovne nezavisnosti. Istorija književnosti Borijsa, međutim, otkriva da sve ove diskusije, vođene dvadesetih godina, nisu imale svoje jasne formule, a možemo reći čak i to da su bile bremenite mnogobrojnim protivrečnostima. Protivrečni karakter ovih diskusija najbolje pokazuje to što je Kornel Senteleki, koji je

izrekao, na više mesta ukazuje na to da je dinamika avangardnih stremljenja stvorila najistaknutije vrednosti, a ovi periodi su bili najvitalniji trenuci naše književnosti. Autor istorije književnosti ističe da su dvadesete godine predstavljale najraznovrsnije dane jugoslovenske mađarske književnosti i da je tridesetih godina „šarenu i mnogostruku književnu formulu dvadesetih godina smenila jedna polarizovanija i pojednostavljenija koju kasnije lakše prožima i karakteriše književnopolitička duhovnost: pogled lokalnih boja koji je formulisao Kornel Senteleki s jedne strane, stremljenja socijalne književnosti s druge strane u tridesetim godinama jedva da nailazimo na tragove tako karakterističnog liberalizma prvih deset godina. Stvaraju se frontovi, preopterećeni čak i krutostima.” Kao ilustraciju gornje teze možemo navesti da je dvadesetih godina počeo da se formira književni opus Ervina Šinka i Mačaša Đerda, u to vreme se javljaju tako značajni časopisi, odnosno listovi kao ÚT (Put) koji su uređivali Zoltan Čuka i Zoltan Ember, a koji je pored jugoslovenskih mađarskih autora imao i takve saradnike kao što su Žarko Vasiljević, Stanislav Vinaver, Milan Dedinac, a na izvestan način i Lajoš Kašak i Moholi-Nad, kao „Organizovani radnik” čiji je program klasne borbe i u državnim razmerama bio značajan i zreo, a među čijim saradnicima nalazimo imena Šandora Harastija, Floriša Mikeša, itd. Za dvadesete godine karakterističan je i značajan intelektualni rad, planovi i koncepcije su se sukobljavale jedni s drugima, možemo reći da je duhovno vreme bilo daleko veće od mogućnosti koje su pružale tada postojeće institucije. Sve se to, nažalost, ne može tako jednostavno reći i za tridesete godine, mada je istina i to da između te dve decenije nije došlo do stvaranja velike provalije. Tridesete godine na neki način predstavljaju godine institucionalizacije i konsolidacije. Broj književnih dela je narastao, a sigurno je i to da ni vrednosti nisu opale. Ali nedostajao je onaj duhovni intenzitet i veličina perspektive. Osnovni kriterijumi su postali blaži, a postepeno je i od strane Sentelekija, proklamovana teorija lokalnog kolorita dobila jedan pragmatičan smisao. Karolj Sirmaj, značajan stvaralac iz te epohe, veoma dobro je zapazio nedostatke ove teorije, njenu šematsku suštinu, ali je, nažalost, u svojim brojnim delima i samog sebe podredio ovim pragmatiskim shvatanjima, oživotvorivši na taj način karakterističnu dvojnost svog životnog dela, vizionarski i realistički način stvaranja. Realistički način slikanja gradio je na teoriji lokalnog kolorita i na taj način stvarana dela predstavljaju manje značajan opus njegovog stvaralaštva. Ali se pragmatično shvatanje lokalnog kolorita javlja i pedesetih godina. Njegovi se vesnici takođe pozivaju na Sentelekija pa slobodno možemo reći da su nastojali da konzerviraju postojeće stanje u književnosti. Mada se Borijsa istorija književnosti ne bavi posleratnim periodom, ovo pitanje aktualizira na taj način, što dokazuje suštinu stagniranja književnosti zbog ovakvih shvatanja. Slična stremljenja koja su se javila pedesetih godina prirodno su nastojala da obrazlože stilski ideal i piščev svet, odnosno oblike samoodržanja. Borijsa istorija književnosti, a to u svakom slučaju predstavlja izuzetnu vrednost ove knjige, skreće pažnju na još jednu aktuelnost: avangardna stremljenja šezdesetih godina u velikoj meri pokazuju sličnost sa avangardnim nastojanjima dvadesetih godina. Komparacije u istoriji književnosti nikada ne mogu da budu tačne, jasno se, međutim, može pokazati da su avangardni pokreti šezdesetih godina načeli tokove književne (a ne i političke) konsolidacije koji su trajali tri decenije, i time je formirana jedna nova i višestrana slika.

Borijsa istorija književnosti neizbežno nas suočava s pitanjem objašnjenja šta je to ustvari avangardizam u jugoslovenskoj mađarskoj književnosti. Ako to pitanje posmatramo iz perspektive istorije naše književnosti tada je jasno da to nikako ne može da znači samo jedan stil, samo jedan „izam”. A istovremeno ne može biti ni govora o mehaničkom presađivanju evropskih avangardnih

pokreta. Avangardizam u Vojvodini — a pod tim pojmom podrazumevamo srodnost sa srednjeevropskim avangardnim pokretima — nije samo pitanje stila već shvatanja uloge pisca i fermentne uloge književnog dela u društvenom životu. Avangarda je, dakle, na sebe uvek preuzimala i ulogu društvenog punjenja. U slučaju malih zajednica treba istaći još i sledeće: aktivan odnos prema ubrzavanju tokova duhovnog i društvenog života i prisiljavanje na nove puteve. Za avangardna stremjenja dvadesetih godina bio je karakterističan upravo taj zahtev za totalizmom. Naše je ubeđenje da su se pisci tridesetih godina postepeno udaljavali od tog totalističkog zahteva, mada ih je vezivala manjinska sudbina i mada je društveni karakter bio prisutan u njihovom radu. Program radničkog pokreta časopisa HID označavao je jasan i određen put, ali je veoma simptomatično da HID nije uspevao da paralelno sa svojim političkim i socijalnim programom razvije i književnost iste vrednosti. Zbog toga, iako je sto puta istina da je jugoslovenska mađarska književnost u posleratnom periodu stupila u novu epohu upravo u znaku HIDA, ipak treba dalje istraživati činjenicu u kojoj su meri dela koja su nastala posle jednog kratkog vremena na sebi nosila one načelne ideje kojima je pečat davao HID. U koliko meri je duhovnost brojnih tada već priznatih pisaca vezana za duhovnost HIDA? Ova pitanja nas navode na konstataciju da je u predratnoj epohi individualni profil pojedinih pisaca često bio značajniji od programa časopisa oko kojeg su se okupili pisci. To bi se odnosilo i na pedesete godine s kojima se Bori, prirodno, nije bavio.

Imre Boriju sa ovom knjigom polazi za rukom da rasprši nekoliko takvih legendi koje su najradije širili upravo vojvođanski mađarski pisci. To je pitanje kulturnog nasleđa. Bori nam, naime, nije samo naučnom preciznošću dokazao da je u poslednjih pedeset godina pod ovim podnebljem postojao autonomni duhovni razvoj Mađara, već nam je pažnju skrenuo i na činjenicu da je ovde vekovima unazad tekao ne baš beznačajan duhovni rad. Bori je ove rezultate, naravno, samo skicirao, a temeljno proučavanje i publikovanje rezultata bio bi već zadatak jedne nove generacije naučnika.

Posebnu vrednost Borijeve istorije književnosti predstavlja njegovo zaista pažljivo proučavanje istorijskih veza u ovom kraju. Ovi elementi su izuzetno značajni za jugoslovensku mađarsku književnost. Setimo se samo časopisa Zoltana Čuke „Danas“, u kojem je već temeljno bila razrađena jedna bitna karakteristika jugoslovenske mađarske književnosti: da postoji i da se razvija na jednom poliglotskom jezičkom području. Svest o tome pratila je daljnji razvoj jugoslovenske mađarske književnosti. Zbog toga ni danas ne predstavlja slučajnost što je istraživanja u oblasti istorije uzajamnih odnosa i veza, kao i stremjenja mađarske, srpske i hrvatske avangarde obavio upravo Imre Bori, i to s takvim uspehom i rezultatima koji korisno mogu da prihvate kako mađarski, tako i srpski i hrvatski istoričari književnosti (Imre Bori: Mađarska, srpska i hrvatska avangarda, HID, 1970. broj 2. i 3.).

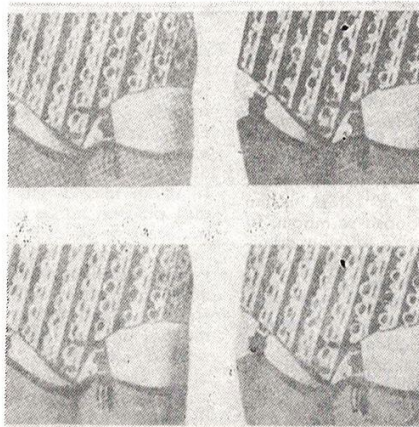
Na kraju treba da napomenemo i to da ovo delo Imre Borija nije značajno samo za duhovni život Mađara u Jugoslaviji. Ako se neko u budućnosti prihvati poduhvata da napiše istoriju književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti, taj će u knjizi Imre Borija naići na siguran i naučni izvorni rad. No, ova knjiga neće biti od značaja samo u sledećim godinama, ona je to već i danas. Ako, naime, govorimo o sadašnjosti vojvođanskih naroda i narodnosti, neophodno je i poznavanje njihove prošlosti. Ova knjiga je i u tom pogledu pionirska. A istraživanja Imre Borija korisna su i za mađarske istoričare književnosti.

¹⁾ Imre Bori: *Istorija jugoslovenske mađarske književnosti od 1918. do 1945.* Forum, Novi Sad, 1968.

(Preveo sa mađarskog
Jožef Varga)

srboljub mitić

CRNI ŠTAPIĆI

101,34 g — marusic ziuko

1.

ESAM ČOEK

Esam
Čoek
Seok
Čoek
Kost
Bela
Meso
Sivo
Esam
Čoek
Grub

Esam
Čoek
Seok
Čoek
Okom
Glad
Uvom
Plač
Esam
Čoek
Udan

Esam
Čoek
Seok
Čoek
Nebu
Tica
Žitu
Kiša
Esam
Čoek
Okat

Esam
Čoek
Seok
Umus
Orem
Umus
Be i
Biću
Esam
Čoek
Pust.

2.

DNI ZLI

Uvi
Men
Sna
Vir
Ubi
Men
San
Crn

Ubi
Men
Kam
Sur
Dan
Mrk
Uje
Men
Zub
Zao

Men
Grd
Sav
Taj
I u
Duh
Lep
I u
Lik
Siv
I u
Hod
Brz
I u
Vid
Šar

Jao
Men
Ubi
Men
Kob
Zla.

3.

ODOL

Na
Um
Mi
Ilg

Ne
Bi
Vo
Ja

Na
Od
Mi
Uz

Ne
Bi
At
Ja.